

Met dank aan het kolonialisme

Studie van Legêne vormt basis van nieuwe opstelling Tropenmuseum

De Academische Boekengids 39, juni 2003, pp. 10-11.

Sinds februari van dit jaar is er op de eerste verdieping van het Tropenmuseum in Amsterdam een nieuwe vaste opstelling te vinden, onder de titel: *Oostwaarts! Kunst, Cultuur en Kolonialisme*. Wie het Tropenmuseum bezoekt, heeft sindsdien drie goede redenen om de studie van Susan Legêne, *De bagage van Blomhoff en Van Breugel*, nog eens op te slaan. Legêne, die met dit onderzoek promoveerde aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, is verantwoordelijk voor de herinrichting; de uitgangspunten van haar studie vormden daarbij de leidraad en, niet minder belangrijk: haar prachtige boek is veel rijker dan de tentoonstelling.

In die vijf jaar geleden verschenen publicatie laat de historica zien hoe enkele lieden behorend tot de Nederlandse elite van rond 1800, de niet-westerse wereld tegemoet traden als bestuursambtenaar, handelaar of slavenhouder. En hoe zij allerlei parafernalia uit die niet-westerse wereld naar Nederland lieten verschepen, voorzien van hun gebrekkige uitleg en commentaar, en vrijwel altijd geheel losgezongen van de lokale context. Die objecten gingen - tot op de dag van vandaag - een eigen leven leiden als stereotyperingen van de niet-westerse wereld, 'ingebed als ze waren in het wetenschappelijke Europacentrische vooruitgangdenken van de vroege negentiende eeuw'.

Veel meer dan uiterlijkheden kregen de kolonisatoren van het 'inlandse volk' niet te zien, niet in de laatste plaats omdat zijzelf als conventionele, standsbewuste en autoritaire blanken slechts een 'uiterlijk' leven leidden. Legêne maakt duidelijk hoe geraffineerd de Blomhoss en de Van Breugels - de kosmopolieten van die dagen - te werk gingen. Hoe zij in brieven aan het thuisfront veelal een pose aannamen, om de familie thuis gerust te stellen en om het hoofd te bieden aan hun eigen onzekerheid in zo een anonieme en bedreigende omgeving. Verkrachtingen tijdens braspertijen op plantages en onwettige kinderen werden verzwegen, het samenleven met een concubine werd gerationaliseerd (het zou allerlei uitpattingen en ziekten voorkomen) en het moreel was op ieder moment hoog. Uit de manier waarop zij zichzelf in den vreemde portretteerden, spreekt hun kijk op de wereld waarin zij zich begaven, schrijft Legêne: het mystieke Japan moest uitgelegd, de Surinaamse bevolking vooral opgevoed, in Tripoli moesten agressieve moslims worden bedwongen en op Java moest de maatschappij in zijn geheel worden geherstructureerd. De manier waarop zij hun beperkte mogelijkheden, angsten en moeilijkheden in die vreemde omgeving verwerkten en verzwegen in hun collecties en verslagen, schrijft Legêne, werd bepalend voor de westerse beeldvorming van het deel van de wereld waarin ze zich hadden begeven. Om 's lands identiteit in het imperiale Europa mede te bepalen, werd die beeldvorming vervolgens opgenomen in de publieke omgeving, bijvoorbeeld in musea.

'Fascinerend te bedenken dat de munitie waarmee het christelijk wereldbeeld aan gruzelementen werd geslagen, juist grotendeels 'uit den vreemde' kwam.'

De herinrichting van het KIT draagt de sporen van Legênes inzichten. Zo zijn de begeleidende teksten niet langer in de tegenwoordige tijd geschreven, waardoor ze een voor volkenkundige musea vaak zo typerend etnografisch heden uitdragen: zo was het en zo is het nog altijd. Bovendien wordt nu verteld, voorzover mogelijk, wie de geëxposeerde stukken hebben verzameld. Het aardige is dat het museum aldus onderdeel wordt van zijn eigen tentoonstelling, want de collectievorming is nauw verbonden met de eigen geschiedenis.

Veel voorwerpen krijgen we voor het eerst te zien. Zo werd decennialang een kop van de Borobodur niet tentoongesteld uit schaamte. Want was dat niet gewoon gestolen goed? Anno 2003 wordt er van Indonesische kant juist sterk op aangedrongen het beeld wel te laten zien. Ander fraai voorbeeld: de aartsengel Gabriël in Javaanse uitmontering. Voor een echte kunstkenner een betrekkelijk waardeloos curiosum, maar hier gepresenteerd als fraai specimen van de ontmoeting tussen de lokale cultuur en het door de Nederlanders geïntroduceerde katholicisme.

Exponenten van de koloniale maatschappij treft de bezoeker aan in de vorm van levensgrote poppen bij de ingang van de tentoonstelling. De KNIL soldaat, de 'inlandse' assistent-resident, de tabaksplanter, de avonturier, de gouverneur-generaal - ze staan daar in die aloude museale traditie die wil dat typische vertegenwoordigers van vreemde volken als wassen beelden worden tentoongesteld. Maar dat moet hier ironisch bedoeld zijn: want dit zijn geen 'vreemde volken', maar in meerderheid blanken. En wat meer is: de makers stellen de poppen niet langer als typen voor, maar als historische individuen met een biografie. De assistent-resident Toean Anwar bijvoorbeeld, is bijna angstaanjagend echt, alsof hij met behulp van een tijdsmachine naar het heden is getransporteerd, compleet met zijn dagelijkse entourage.

Wie zijn oor te luisteren legt, hoort ze spreken. En dat heeft soms iets te veel weg van een oubollig hoorspel, maar misschien was dat destijds ook wel de toon van de conversatie. Het geheel leidt in ieder

geval niet tot een regelrechte, historische sensatie. Daarvoor zijn de bedoelingen te didactisch, hoe ambivalent het verhaal ook is.

Ze hebben een missie, deze mensen, een missie die ze soms tegen de klippen op volhouden. Bij tijd en wijle voelen ze zich verdornd overweldigd door dat land, waarvan ze houden, maar waar ze ook greep op willen krijgen. Desgevraagd zegt Susan Legêne daarover: 'Het overheersend perspectief is steeds dat van de stichters van dit instituut: hun overtuiging dat ze in de koloniën iets waardevols aan het opbouwen waren.' Een onvervalste, Indonesische nationalist treffen we dus niet aan. Legêne: 'Nee, want dan zouden we boven de partijen gaan staan. Dat is dodelijk voor het debat. Wij bieden een veilig platform voor een heel onveilige discussie. We leggen weinig uit. Niet uit angst voor moralisme, wel uit angst voor betweterigheid en paternalisme. Voorheen toonden we een sloppenwijk en lieten we zien hoe erg dat is. Dat standpunt hebben we verlaten. De koloniaal was geen goed of slecht mens: wat is het verschil tussen de zendelingen van toen en de huidige artsen zonder grenzen die noodhulp leveren waar machten oorlog met elkaar voeren?'

Maar niet elk perspectief is mogelijk, getuige het filmpje waarin koelies aan een medische keuring worden onderworpen. Een van hen staat een beetje ingezakt bij een meetpaal. De dienstdoende arts geeft hem een schop tegen zijn schenen: je schrikt als je het ziet. En wie de vitrine die gewijd is aan het onderwijs in de voormalige kolonie goed bekijkt (of liever bestudeert) moet tot de conclusie komen dat er in de scholen een apartheidssysteem gold: Indo-europeanen en Europeanen, Chinezen, en inlanders hadden ieder hun eigen scholen. Racistische politiek dus.

De nieuwe opstelling verlangt van de bezoeker dat hij tussen de regels doorleest, dat hij associeert en zijn eigen weg zoekt. Kijk, daar zit de grote natuurvorser Rumphius. Op latere leeftijd blind geworden, betast hij de door hem gevonden en beschreven naturalia. En zie, daar ligt ook de Statenbijbel (vanaf 1815 in Batavia beschikbaar), hoeder van het oude, statische wereldbeeld, dat mede door de vondsten van onderzoekers als Rumphius op zijn kop zou komen te staan. Fascinerend weer te bedenken dat de munitie waarmee het christelijk wereldbeeld aan gruzelementen werd geslagen, juist grotendeels uit den vreemde kwam. Ergens in haar boek schrijft Legêne dat het kolonialisme - hoe paradoxaal dat ook mag klinken - heeft bijgedragen aan de (morele) vooruitgang van het Westen. Ze heeft geen ongelijk: een zaal verder liggen de schedelmetinginstrumenten die we nu beschouwen als een aberratie van hetzelfde evolutionistische gedachtegoed dat nog altijd in de wetenschappen vigeert.

Henk Maassen is psycholoog en **Paul Opey** is historicus.

Besproken boeken:

De bagage van Blomhoff en Van Breugel. Japan, Java, Tripoli en Suriname in de negentiende-eeuwse Nederlandse cultuur van het imperialisme.

door **Susan Legêne**.

Koninklijk Instituut voor de Tropen (KIT). Amsterdam 1998.

468 pag. € 27,-